

Małgorzata Krzysztofik

STAROPOLSKA ARS LEGENDI BIBLIJ. HISTORIA O HELIASZU PROROKU (1572) – METODA PRACY POETY NAD PARAFRAZĄ

SŁOWA KLUCZOWE

parafraza biblijna, Biblia w renesansie, prorok Eliasz

Wstęp

Staropolska tradycja rymowania Biblii jest bogata i różnorodna – poeci epok dawnych wierszowali całe księgi, wątki, motywy, historie poszczególnych postaci (np. Zuzanny, Tobiasza, Hioba, Judyty, Józefa patriarchy), tematy, a nawet cały Stary i Nowy Testament (Krzysztofik 2003a; 2003b; 2006; 2015). Zakładali przy tym różne cele. Jedni przywiązywali wagę do piękna poetyckiego słowa, inni natomiast dostrzegali przede wszystkim jego walor dydaktyczno-moralny (Krzysztofik 2009). W dobie renesansu zasadniczo zmieniła się społeczno-religijna funkcja Biblii. Księga święta stała się bowiem narzędziem zażartej walki toczonej o dogmaty religijne i sprawy społeczne (Kossowska 1968: 89–91). Fala reformacji zrodziła lawinę tłumaczeń Biblii na języki narodowe oraz stanęła u genezy parafraz wierszowanych poszczególnych ksiąg, zwłaszcza Księgi Psalmów (Dobrzycki 1910: 25–36). Nasilenie wierszowania Biblii przypada na czasy kontrreformacji, co wiąże się z zakazem czytania przez katolików Pisma Świętego w językach oryginalnych bez zgody władz duchownych. Lektura parafrazy, na którą nie wymagano specjalnego zezwolenia, zaspokajała potrzebę obcowania wiernych z księgą świętą.

W roku 1572 została wydana *Historia o Heliaszu proroku z Trzech Ksiąg Królewskich Teraz nowo drukowana*, Cum gratia et privilegio S.R.M., Z Drukarnie Macieja Wirzbięty [in 4-to; paginacja kart A–D4]¹. Jest to wierszowana parafraza fragmentów perykop biblijnych opisujących dzieje proroka Eliasza. O jej autorze możemy się domyślać, że był dobrze wykształconą osobą duchowną. Julian Krzyżanowski uznaje *Historię...* za romans religijny, którego zamierzeniem nie było: „budowanie czytelnika wywodami teoretycznymi, lecz zainteresowanie go, a więc przekłady krótkich ksiąg i fragmentów biblijnych o zajmującej treści” (Krzyżanowski 1962: 179). Warto podjąć naukową refleksję nad *Historią...*, ponieważ pozostaje ona świadectwem obcowania człowieka doby odrodzenia z tekstem sakralnym. Pokazuje renesansową sztukę czytania, rozumienia, a także komentowania Biblii. Stanowi tym samym wyraz pobożności indywidualnej, a także odzwierciedlenie paradygmatów recepcji biblijnego Słowa właściwych dla epoki. Celem niniejszej publikacji jest poddanie *Historii...* interpretacji porównawczej z Biblią, ukierunkowanej na pokazanie metody pracy poety nad kanonicznym wzorcem. Omawiam ramę kompozycyjną tekstu, zjawisko adaptacji kulturowej w parafrazie oraz stopień jej wierności wobec Biblii.

Rama kompozycyjna *Historii...*

Na ramę kompozycyjną utworu składa się karta tytułowa, *Przedmowa ku czytelnikowi* oraz *Historia o Heliaszu proroku*. Informacja z tytułu: „Teraz nowo drukowana” wskazuje, że jest to kolejne wydanie utworu. Podtytuł: „z Trzech Ksiąg Królewskich” wiąże się z podziałem ksiąg biblijnych dokonany przez tłumaczy *Septuaginty*: „1–2 Sm stanowiły w tekście oryginalnym pierwotnie jedną księgę; podziału jej na dwie części dokonała *Septuaginta*, łącząc je wraz z 1–2 Krl w jedną całość (1–4 Krl)” (*Biblia Tysiąclecia* 1990: 258).

W *Wulgacie* księgi te noszą odpowiednio nazwy: *Liber Samuhelis id est Regum primus et secundus*, *Liber Malachim id est Regum tertius et quartus*. Staropolskie tłumacze podążyli za różnymi tradycjami. W *Biblii Leopolicy* księgi mają nazwy: Pierwsze Księgi Królewskie albo pierwsze Samuelowe, Wtóre Księgi Królewskie albo wtóre Samuelowe, Trzecie Księgi Królewskie, Czwarte Księgi Królewskie²; w *Biblii Brzeskiej*: Pierwsze Księgi Samuelowe, Wtóre Księgi Samuelowe, Pierwsze

¹ Wszystkie cytaty podaję za tym wydaniem. Stosuję następujące zasady transkrypcji: współczesny system interpunkcyjny; współczesne zasady pisowni wielkich i małych liter; zaimki odnoszące się do Boga pisane są wielką literą; według dzisiejszej ortografii pisane jest o pochylone; łączna bądź oddzielna pisownia wyrazów została uwspółcześniona; pisownia liter i, y, j została zmodernizowana; zachowane są charakterystyczne formy oboczne wyrazów.

² Wszystkie cytaty z *Biblii Leopolicy* podaję za trzecim wydaniem z roku 1577.

Księgi Królewskie, Wtóre Księgi Królewskie³; w Biblii Jakuba Wujka: Pierwsze Księgi Samuelowe, Księgi Wtóre Samuelowe, Księgi Trzecie Królewskie, Księgi Czwarte Królewskie. W *Biblii Tysiąclecia*, najpopularniejszym tłumaczeniu współczesnym, mamy odpowiednio: Pierwszą Księgę Samuela, Drugą Księgę Samuela, Pierwszą Księgę Królewską, Drugą Księgę Królewską⁴.

Historia... poprzedzona została, zgodnie z popularną praktyką piśmiennictwa staropolskiego, *Przedmową ku czytelnikowi*. Takie przedmowy wyrażały szacunek wobec adresatów, a także informowały o celu pisania utworu oraz korzyściach płynących z jego lektury. Z krótkiej *Przedmowy* dowiadujemy się o ogromnej godności człowieka, stworzonego na obraz i podobieństwo Boga. Celu życia doczesnego nie powinno więc stanowić dogadzanie żądom ciała i nurzanie się w rozkoszach, ale głoszenie chwały Stwórcy. W poglądach na bieg historii autor odwołuje się do historiozofii biblijnej, której egzemplifikacją są dzieje starożytnego Izraela. Jeżeli naród trwa przy Bogu, otoczony jest Jego opieką, czego widowym przejawem są: powodzenie, dobrobyt oraz potęga militarna. Konsekwencją odstępstwa narodu od Boga staje się upadek religijny, moralny i polityczny, a także popadnięcie w niewolę. Historia Izraela to wzorzec uniwersalny, który stanowi przestrożę przed uleganiem złu oraz pokazuje wiele przykładów prawdziwej pobożności. Lektura dziejów proroka Eliasza może więc zaowocować wielorakimi pożytkami duchowymi i moralnymi. „Czytelnik miły” przekona się, że Bóg miłuje prawych, a na występnych zsyła karę doczesną i wieczną.

Przesłanie *Przedmowy* uświadamia, że w rymowaniu historii proroka Eliasza autorowi przyświecał cel dydaktyczny oraz moralizatorski. Przemilczano natomiast zagadnienie literackiego piękna parafrazy i problem jej wierności wobec kanonicznego wzorca. Lektura Pisma Świętego ma dawać korzyści duchowe, ponieważ stawką życia doczesnego jest zbawienie bądź potępienie wieczne. Wydarzenia i postacie biblijne postrzegane są więc jako ponadczasowe przykłady zarówno ku zbudowaniu, jak i ku przestrodze czytelnika. Poeta rymujący tekst natchniony nie stawia siebie w roli artysty słowa, ale jest nauczycielem i moralistą, pokazującym przykłady godne naśladowania.

Zamieszczona po przedmowie *Historia o Heliaszu proroku* to parafraza fragmentów ksiąg opisujących dzieje królów Izraela. Księgi te mają w tradycji translatorskiej różne nazwy. Dla potrzeb niniejszej publikacji posłużę się nomenklaturą z *Biblii Tysiąclecia* (Pierwsza Księga Królewska, Druga Księga Królewska), ponieważ jest ona najpopularniejszym współczesnym polskim tłumaczeniem Pisma Świętego.

Anonimowy autor parafrazuje rozdziały od 16 do 22 z Pierwszej Księgi Królewskiej i początek rozdziału drugiego z Drugiej Księgi Królewskiej, czyli wybiera

³ Wszystkie cytaty z *Biblii Brzeskiej* podaję za wydaniem z roku 2003.

⁴ Wszystkie cytaty z *Biblii Tysiąclecia* podaję za wydaniem z roku 1988.

te perykopy, które mówią o wydarzeniach z życia proroka Eliasza, króla Achaba oraz jego żony Izebel. Poeta nie dzieli *Historii...* na rozdziały odpowiadające biblijnym, nie numeruje poszczególnych wersów, ani nie zamieszcza marginaliów, które odsyłałyby czytelnika do paralelnych fragmentów Pisma Świętego. Początek utworu (pierwsze 16 wersów) nie znajduje literalnego odpowiednika w Pierwszej Księdze Królewskiej. Stanowi krótki, ogólny wstęp, w którym został scharakteryzowany duchowy stan narodu izraelskiego oraz jego królów. Ma on na celu wprowadzenie do lektury oraz uzmysłowienie czytelnikowi, że sytuacja polityczna i religijna, w której Eliaz będzie pełnił poleconą mu od Boga misję, jest bardzo trudna i niesprzyjająca prorokowi. Zmuszony on będzie bowiem wystąpić przeciw królowi, jego żonie, kapłanom Baala oraz całemu narodowi.

Począwszy od wersu siedemnastego parafrazy: „W ten czas nad Izraelem Achab syn Amrego/ Królował” (B1r), odpowiadającego perykopie 1 Krl 16,29, autor podąża za narracją biblijną, którą parafrazuje werset po wersecie, zachowując układ kompozycyjny pierwowzoru, ale też celowo skraca i opuszcza niektóre fragmenty Biblii. W parafrazie przykładowo brak odpowiednika 1 Krl 16,34.

Rozdziały od 17 do 19 Pierwszej Księgi Królewskiej zostały zrymowane dokładnie, czyli werset po wersecie, z zachowaniem ich kolejności (odstępstwa od tej reguły są sporadyczne).

Z rozdziału 20 Pierwszej Księgi Królewskiej autor rymuje wersety 1–4. Opuszcza fragmenty narracji biblijnej szczegółowo opisujące wojny króla Aramu z Achabem (1 Krl 20,5–43). O tych wydarzeniach daje jedynie lakoniczną wzmiankę, z której dowiadujemy się, że Achab za namową proroków przystępuje do walki przeciw królowi Aramu, zwycięża, a następnie zawiera z nim przymierze.

Z rozdziału 21 Pierwszej Księgi Królewskiej dokładnie zostały zrymowane wersety 1–11 (Achab chce posiąść winnicę Nabota, pomaga mu w tym przewrotna żona). Następnie autor skraca narrację biblijną (1 Krl 21,12–29: sfingowany proces sądowy, Nabot traci życie przez wyrok nieuczciwych sędziów, Achab bezprawnie zdobywa winnicę Nabota, Eliaz karci króla, który korzy się przed Bogiem).

Poeta wybiórczo parafrazuje i skraca rozdział 22 Pierwszej Księgi Królewskiej (fałszywe prorocтва dotyczące przebiegu wojny z Aramem, wystąpienie proroka Micheasza, śmierć Achaba w trakcie działań wojennych, panowanie Jozafata w Judzie, panowanie Ochozjasza w Izraelu). Dokładnie parafrazuje wersety: 7, 8 i 11 (ale zmienia ich biblijną kolejność) oraz wersety 30, 34, 38, 40, 53, 54. O Micheaszu daje krótką wzmiankę (prorok przepowiada klęskę wojenną, zostaje wtrącony do więzienia, królowie Izraela i Judy wyruszają na wojnę). Bardziej szczegółowo rymuje fragmenty narracji biblijnej opisujące śmierć króla, daje informację o wstąpieniu na tron jego syna Ochozjasza oraz o szerzącym się bałwochwalstwie.

Autor pomija wydarzenia opisane w pierwszym rozdziale Drugiej Księgi Królewskiej (choroba i śmierć Ochozjasza). Z rozdziału drugiego wiernie rymuje wersety 1–12 (odejście Eliasza do nieba, Elizeusz zostaje następcą Eliasza). Ostatni dwuwiersz parafrazy odpowiada perykopie 2 Krl 2,12a.

Porównanie kompozycji *Historii...* z biblijnym pierwowzorem uświadamia cele renesansowej parafrazy. Autor zamierzał, jak sugeruje tytuł utworu, opisać dzieje Eliasza, dlatego wiernie, czyli werset po wersecie, zrymował te perykopy biblijne, które mówiły o proroku. Wybór tematu podyktowany został walorami narracyjnymi historii Eliasza, która stanowi doskonały materiał na romans religijny. Wielki prorok, rozpalony miłością do jedynego Boga oraz żarliwością duchową, sprzeciwia się rodzinie królewskiej i pogrążonemu w bałwochwalstwie narodowi. Zsyła suszę, wskrzesza zmarłego syna ubogiej wdowy; samotnie, mocą Boga pokonuje czcicieli Baala, a następnie przeżywa głęboki kryzys wewnętrzny, noszący znamiona depresji. W końcu zostaje cudownie i tajemniczo wzięty do nieba na ognistym rydwanie. Lektura zrymowanej historii Eliasza zawiera ogromny ładunek emocjonalny oraz niekwestionowany walor dydaktyczny i religijny. Staropolskiego poetę interesowała ciekawa fabuła z szybko zmieniającym się biegiem akcji i podporządkowana jej wartka, często dramatyczna narracja. Celem parafrazy było więc pobudzenie czytelnika do przemiany duchowej poprzez utwór intrygujący i przyciągający uwagę. W kontekście takiego założenia dziwić może fakt, że autor pominął bardzo interesujący, pełen napięcia epizod zawarty w pierwszym rozdziale Drugiej Księgi Królewskiej (Ochozjasz wypada przez okno. W konsekwencji tego nieszczęśliwego wypadku choruje, więc wysłała posłańców do proroków pogańskich, by dowiedzieć się, czy wyzdrowieje. Na wieść o tym, że król Izraela nie uznaje jedynego Boga, ale oddał się kultowi pogańskiemu, Eliaz przepowiada mu śmierć. Ochozjasz trzykrotnie wysłał do niego poselstwo. Mocą prorockiego słowa stu posłów zostaje porażonych ogniem z nieba. Dopiero trzecie poselstwo wraca wraz z Eliaszem do Ochozjasza. Prorok potwierdza przepowiednię, król umiera, a jego następcą zostaje Joram).

Poeta skracał lub opuszczał te perykopy biblijne, które nie odnosiły się bezpośrednio do wydarzeń z życia proroka Eliasza i nie wpisywały się w reguły romanse religijnego, przez co mogły opóźniać lub przerywać bieg akcji, niepotrzebnie rozpraszając uwagę czytelnika. Pominął fragmenty o charakterze opisowym oraz informacyjno-sprawozdawczym (np. opisy wojen z królem Aramu, szczegółowe opisy poselstw i dialogi między obiema stronami sporu, opis panowania Jozafata w Judzie). Opuszczał również lub bardzo skracał epizody luźno związane z dziejami proroka i latami panowania Achaba (o proroctwie Micheasza i wtrąceniu go do więzienia zamięcił lakoniczną wzmiankę).

Elementy adaptacji kulturowej

Autor parafrazy miał świadomość istnienia zasadniczych różnic kulturowych między czasami biblijnymi, w których została spisana historia proroka Eliasza, a epoką renesansu. Dlatego w celu ułatwienia polskiemu czytelnikowi poprawnego zrozumienia *Historii...* dokonywał adaptacji kulturowej, którą widzimy w opuszczaniu biblijnych nazw (własnych, miejscowych, osobowych) oraz informacji o datach panowania władców, związanych z charakterystyczną dla starożytnego Izraela orientacją w czasie. Pominięto oraz skrócono te fragmenty Pisma Świętego, które dla polskiego czytelnika mogły być niezrozumiałe, a zarazem ich opuszczenie nie zmieniało w zasadniczy sposób pierwotnego sensu narracji biblijnej. Tę regułę obrazuje kilka poniższych przykładów.

W *Historii...* o królu Achabie czytamy: „Kościół też tam zbudował, Baala postawił” (B1v). Słowo ‘tam’ stanowi analogon biblijnej nazwy miejscowej ‘Samaria’. W Wulgacie czytamy: „et posuit aram Baal in templo Baal quod aedificaverat in Samaria” (3Rg 16,32)⁵. W tłumaczeniu *Biblii Tysiąclecia*: „Ponadto wznosił ołtarz Baalowi w świątyni Baala, którą zbudował w Samarii” (1Krl 16,32).

Zdanie „W ten czas nad Izraelem Achab syn Amrego/ Królował” (B1r) w Wulgacie odpowiada fragmentowi perykopy: „Ahab vero filius Amri regnavit super Israhel anno tricesimo octavo Asa regis Iuda et regnavit Ahab filius Amri super Israhel in Samaria viginti et duobus annis” (3Rg 16,29). W *Biblii Tysiąclecia* czytamy: „Achab, syn Omriego, objął władzę nad Izraelem w roku trzydziestym ósmym panowania Asy, króla Judy, i królował Achab, syn Omriego, nad Izraelem w Samarii dwadzieścia dwa lata” (1Krl 16,29). Poeta pominął nazwę miejscową (Samaria), szczegółową informację o czasie panowania władców, nie wspomniał też o królowaniu Asy w Judzie.

Fragment parafrazy mówiący o głupocie, złości oraz bałwochwalstwie króla Achaba stanowi kolejny przykład stosowania adaptacji kulturowej:

Tym nawięcej nad swoje pirwsze przodki słyńł,
 Że je złością przechodził, potym marnie zginął.
 Ten nad insze jeśli gdy uczynił błażnistwo,
 To osobne po sobie okazał szażnistwo.
 Żenie k'woli, której był od poganów dostał,
 Tymże jako i ona poganinem został (B1r).

Poeta pomija nazwy osobowe oraz informacje o genealogii biblijnych postaci. W Wulgacie czytamy: „nec suffecit ei ut ambularet in peccatis Hieroboam filii Nabath insuper duxit uxorem Hiezabel filiam Ethbaal regis Sidoniorum et

⁵ Wulgatę cytuję za wydaniem z roku 1994.

abiit et servivit Baal et adoravit eum” (3Rg 16,31). Perykopa w tłumaczeniu *Biblii Tysiąclecia* brzmi następująco: „Doszło do tego, że nie wystarczyło mu popełnianie grzechów Jeroboama, syna Nebata, gdyż wzięwszy sobie za żonę Izebel, córkę Etbaala, króla Sydończyków, zaczął służyć Baalowi i oddawać mu pokłon” (1 Krl 16,31).

W kontekście stosowania zasady adaptacji kulturowej zrozumiaily okazuje się fakt opuszczania w parafrazie tych perykop biblijnych, które nie tylko spowalniały lub przerywały narrację o dziejach Eliasza, ale zarazem były odległe kulturowo dla polskiego czytelnika – przykładowo poeta nie rymuje fragmentu 1Krl 16,34. W *Wulgacie* czytamy: „in diebus eius aedificavit Ahiel de Bethel Hiericho in Abiram primitivo suo fundavit eam et in Segub novissimo suo posuit portas eius iuxta verbum Domini quod locutus fuerat in manu Iosue filii Nun” (3Rg 16,34). W tłumaczeniu *Biblii Tysiąclecia*: „Za jego czasów Chiel z Betel odbudował Jerycho według zapowiedzi Pana, którą wyrzekł przez Jozuego, syna Nuna; założył jego fundamenty na swoim pierworodnym, Abiramie, a na swoim najmłodszym, Segibie, postawił jego bramy” (1Krl 16,34).

W stosowaniu adaptacji kulturowej poeta jest niekonsekwentny, ponieważ niekiedy wymienia nazwy osobowe i miejscowe oraz informuje czytelnika o genealogii opisywanych postaci. Parafrazę charakteryzuje więc pod tym względem dowolność oraz swoboda wierszowania narracji starotestamentowej. Przykładowo w *Historii...* czytamy:

Potym mu Pan powiedział: już się nazad wracaj,
 Ku Damaszku przez puszcza nazad się obracaj.
 Przyszedszy Hazahela wnetże gdy obaczysz,
 Izraelskim go królem olejem naznaczysz.
 Potymże też i Jehu, syna Namozowego,
 Na Syryjskie królestwo pomażesz też jego.
 Helizeusza syna tam Saphatowego,
 Który jest z Abelmela, olejem też tego
 Na prorocstwo pomażesz (C4r).

Ten fragment w *Wulgacie* odpowiada perykopie: „et ait Dominus ad eum vade et revertere in viam tuam per desertum in Damascus cumque perveneris ungues Azahel regem super Syriam et Hieu filium Namsi ungues regem super Israhel Heliseum autem filium Saphat qui est de Abelmaula ungues prophetam pro te” (3Rg 19,15–16). W *Biblii Tysiąclecia*: „Wtedy Pan rzekł do niego: «Idź, wracaj swoją drogą ku pustyni Damaszku. A kiedy tam przybędziesz, namaścisz Chazaela na króla Aramu. Później namaścisz Jehu, syna Nimszego, na króla Izraela. A wreszcie Elizeusza, syna Szafata z Abel-Mechola, namaścisz na proroka po tobie»” (1Krl 19,15–16).

Misja Eliasza kończy się danym mu przez Boga poleceniem trzech namaszczeń. Jest to więc dla wymowy parafrazy fragment bardzo istotny, stanowiący podsumowanie i kres działalności proroka. Z pewnością z tego względu autor go nie upraszczał.

Funkcje wstawek odautorskich

W metodzie pracy nad wierszowaniem kanonicznego wzorca autor starał się zachować wierność wobec litery Pisma. Próba odpowiedzi na pytanie, z którego tłumaczenia Biblii korzystał, jest trudna. W utworze brak informacji na ten temat. W czasach, gdy powstawała *Historia...*, było do wyboru wiele tłumaczeń Pisma Świętego. Być może autor znał oryginał, mógł znać *Septuagintę* oraz *Wulgatę*, a z polskich przekładów – *Biblię Leopoldy* (1561) i *Biblię Brzeską* (1563). Informacja z karty tytułowej o wznowieniu utworu („teraz nowo drukowana”) wyklucza *Biblię Nieświeską* (1572) i *Biblię* w tłumaczeniu ks. Jakuba Wujka (wydanie całości w roku 1599; najważniejsze w Polsce katolickie tłumaczenie Pisma Świętego do *Biblii Tysiąclecia*). Podtytuł parafrazy „Z trzech ksiąg królewskich” sugeruje, że w nomenklaturze ksiąg autor podąża za tradycją katolicką. Analiza porównawcza paralelnych perykop oraz fragmentów parafrazy sugeruje, iż najprawdopodobniej poeta korzystał z kilku źródeł. Ta hipoteza wymaga jednak szczegółowych badań językoznawczych, wykraczających poza ramy niniejszej publikacji.

Poeta z reguły parafrazował biblijne Słowo wersem po wersecie. Pisał parzyście rymowanym trzynastozgłoskowcem, którego wybór umotywowany był z pewnością rangą tematu – ten system wersyfikacyjny w poezji polskiego renesansu zarezerwowano bowiem dla zagadnień ważnych i podniosłych (Pszczółowska 2001: 59). W tekście zdecydowanie przeważa rymowanie gramatyczne, obok rymów dokładnych są też niedokładne (np. nabył: zabił, potajemnie: ciemne, rzecz: ręce, rzecz: będziecie, ocuci: obudzi, zlewali: zbiegały, roli: woły, miejscu: jeszcze). Niekiedy monosylaby rymują się z wyrazami wielosylabowymi, co jest reliktem rymowania średniowiecznego (wiedz: powiedz, mnie: pewnie, oznajmić: być, sprawować: znać, być: prosić, stać: rozstać, odejść: być).

Julian Krzyżanowski *Historię...* na tle staropolskich romansów religijnych ocenia słabo. Określa utwór mianem „ciężkiego i na wskroś prozaicznego”, mówi o „bardzo miernych zdolnościach narratorskich pisarza i stylu jego poematu” (Krzyżanowski 1968: 185, 184). Zauważa tchnące epoką średniowiecza niedbałe rymowanie, niewspółmierne ze spuścizną Kochanowskiego. Metodę wierszowania perykop biblijnych charakteryzuje następująco:

Gdyby nie względy natury technicznej, zwłaszcza konieczność wiązania dwuwierszy rymami, przekład *Historii* byłby wierny, względy te jednak zmuszały autora do gada-

tliwego rozwałkowania tych samych myśli, by wypełnić nimi schemat dwuwiersza. Stąd do zjawisk bardzo pospolitych należą w poemacie dwuwiersze, w których część druga jest niefortunnym wymysłem przekładacza (Krzyżanowski 1968: 184).

Analiza porównawcza Pisma Świętego oraz *Historii...* pokazuje, że rzeczywiście poeta w większości przewierszował biblijne perykopy wiernie, ale niekiedy rozszerzał pojemność wersetu, co czynił w kilku celach, nie tylko, jak zauważył Julian Krzyżanowski, prozodyjnych. Metodę pracy autora obrazuje zestawienie kilku przykładowych fragmentów *Historii...* z odpowiadającymi im perykopami w *Wulgacie* oraz, dla porównania, z tłumaczeniami renesansowymi z czasów przed powstaniem parafrazy – w *Biblii Leopolicy* i *Biblii Brzeskiej*, a także z tłumaczeniem współczesnym – w *Biblii Tysiąclecia*:

<i>Historia o Heliaszu...</i>	Przystąpiwszy Heliasz ku wszystkim tak rzecze: A długoż na dwie stronie tak się chwiać będziecie? Jeśliż Pan jest Bogiem, ku niemuż się miejcie, A jeśliż ten Baal, tedy za nim idźcie. Na to mu żaden z ludu nic nie odpowiedział (B4v).
<i>Wulgata</i>	accedens autem Helias ad omnem populum ait usquequo claudicatis in duas partes si Dominus est Deus sequimini eum si autem Baal sequimini illum et non respondit ei populus verbum (3Rg 18,21).
<i>Biblia Leopolicy</i>	Przystąpiwszy tedy Elias do wszystkiego ludu izraelskiego, rzekł: I dokądże będziecie chramać na dwie stronie? Jeśliż Pan jest Bogiem, naśladujcież go, a jeśli Baal, idźcież za nim. Nie odpowiedział mu na to lud izraelski ni słowa (3Krl 18,21).
<i>Biblia Brzeska</i>	I przystąpiwszy Elias do wszystkiego ludu, rzekł ku nim: I długoż chramać będziecie i na tę i na owę stronę? Jeśliż Pan jest Bogiem idźcież za nim, a jeśli też Baal, idźcież za nim. I nie odpowiedział mu na to lud by słówka (1Krl 18,21).
<i>Biblia Tysiąclecia</i>	Wówczas Elias zbliżył się do całego ludu i rzekł: „Dopókiż będziecie chwiać się na obie strony? Jeżeli Jahwe jest prawdziwym Bogiem, to Jemu służcie, a jeżeli Baal, to służcie jemu”. Na to nie odpowiedzieli mu ani słowa (1Krl 18,21).

Porównanie zacytowanego fragmentu romansu religijnego z Biblią uświadamia wierność parafrazy wobec litery Pisma, dostrzeganą na płaszczyźnie sensu wypowiedzi – poeta nie zmienia wymowy perykop biblijnych. Dąży do zmieszczenia krótszych wersetów w dystychu rymowanym, a dłuższych – w czterowierszu.

W sytuacji, gdy brakuje mu treści dla wypełnienia schematu trzynastozgłoskowca, uzupełnia biblijną narrację, dopowiadając coś od siebie. Przykładowo powtarza te same myśli, rozszerzając pojemność wersetu na zasadzie paralelizmu synonimicznego, co obrazuje poniższe zestawienie:

<i>Historia o Heliaszu...</i>	Wnet wysłuchał Pan prośbę człowieka świętego I wróciła się dusza do ciała swojego. Dziwna rzecz, ono dziecię, co bez dusze było, Na prośbę Heliasza natychmiast ożyło (B3r).
<i>Wulgata</i>	exaudivit Dominus vocem Heliae et reversa est anima pueri intra eum et revixit (3Rg 17,22).
<i>Biblia Leopoldy</i>	I wysłuchał Pan głos Eliaszow. I wróciła się dusza dziecięcia weń i ożyło (3Krl 17,22).
<i>Biblia Brzeska</i>	I wysłuchał Pan głosu Eliaszowego, a wróciła się dusza w dziecię i ożyło (1Krl 17,22).
<i>Biblia Tysiąclecia</i>	Pan zaś wysłuchał wołania Eliasza, gdyż dusza dziecka powróciła do niego, a ono ożyło (1Krl 17,22).

Prorok czyni cud w imię Boga – wskrzesza jedyne go syna ubogiej wdowy, zmarłego z powodu ciężkiej choroby (być może chłopiec zapadł w głęboką śpiączkę – Martini 1993: 122). Jeden werset biblijny autor parafrazuje dwoma rymowanymi dystychami. Drugi dystych nie zmienia sensu litery Pisma, ale powiela treść dystychu pierwszego.

Wstawki odautorskie nie tylko stanowią powielenie biblijnej myśli, ale też służą celom prozodyjnym – budują rytmikę trzynastozgłoskowego tekstu oraz współtworzą jego rymowanie:

<i>Historia o Heliaszu...</i>	Potym przez czas niemały, prawie w trzecim roku Rzekł Pan do Heliasza, wynidź stąd proroku. A staw się Achabowi, onemu królowi, Bo spuszczę deszcz na ziemię swojemu ludowi (B3r).
<i>Wulgata</i>	post dies multos verbum Domini factum est ad Heliam in anno tertio dicens vade et ostende te Ahab ut dem pluviam super faciem terrae (3Rg 18,1).
<i>Biblia Leopoldy</i>	Po wielu dni stało się słowo Pańskie do Eliasza, roku trzeciego, mówiąc: Idź, ukazuje się Achabowi, abym dał deszcz na ziemię (3Krl 18,1).

<i>Biblia Brzeska</i>	Po nie miałem tedy czasie rzekł Pan do Eliasza roku trzeciego, tymi słowy: Idź, a ukaż się samemu Achabowi, abych dał deszcz na ziemię (1Krl 18,1).
<i>Biblia Tysiąclecia</i>	Po upływie wielu dni, w trzecim roku, Pan skierował do Eliasza to słowo: „Idź, ukaż się Achabowi, albowiem ześlę deszcz na ziemię” (1Krl 18,1).

Poeta dodaje w poszczególnych wersach dla potrzeb rymu i rytmu słowa „onemu królowi” oraz „swojemu ludowi”. Kolejny przykład obrazuje tę samą metodę pracy:

<i>Historia o Heliaszu...</i>	Które wzięwszy [dziecko – M.K.], uboga matka dziękowała, Mówiąc, żeś sługa Boży, terazem doznała. A cokolwiek powiadasz, Bóg to rozkazuje, A to rzecz nieomylna, jakoż dobrze czuję (B3r).
<i>Wulgata</i>	dixitque mulier ad Heliam nunc in isto cognovi quoniam vir Dei es tu et verbum Domini in ore tuo verum est (3Rg 17,24).
<i>Biblia Leopoldy</i>	I rzekła niewiasta do Eliasza. Terazem po tym poznała, że ty jesteś mąż Boży, a słowo Pańskie w ustach twoich prawdziwe jest (3Krl 17,24).
<i>Biblia Brzeska</i>	Zatym rzekła niewiasta ku Eliaszowi: Teraz już znam, iżes jest mąż Boży, a prawdziwe jest słowo Pańskie w uściech twoich (1Krl 17,24).
<i>Biblia Tysiąclecia</i>	A wtedy ta kobieta powiedziała do Eliasza: „Teraz już wiem, że naprawdę jesteś mężem Bożym i słowo Pańskie w twoich ustach jest prawdą” (1Krl 17,24).

Wdzięczna za wskrzeszenie jedynaka kobieta wyznaje wiarę w Boskie posłannictwo Eliasza. Poeta rozszerza pojemność wersetu przez dodanie słów, które nie zmieniają sensu przekazu, ale mówią o tym samym – czwarty wers parafrazy, w którym wdowa mówi, że czuje i jest pewna, iż Eliaszem kieruje Bóg, został dodany dla rymu i rytmu. Autor wierność wobec Biblii rozumie więc nie w aspekcie literalnym, ale w znaczeniowym. Stosuje zalecaną przez św. Hieronima zasadę oddawania sensu sensum (*non verbum verbo sed sensum exprimere de sensu*). Nie musi respektować wymogów stawianych przed tłumaczem, ponieważ dokonuje poetyckiej parafrazy, ale zarazem szacunek wobec księgi świętej nakazuje mu konsekwentne podążanie za sensem biblijnym.

Dopowiedzenia odautorskie z reguły nie zmieniają pierwotnego znaczenia perykop starotestamentowych, ale mogą stanowić też rodzaj uzupełnienia narracji o drobne szczegóły:

<i>Historia o Heliaszu...</i>	Poszedł tedy Heliasz, aby się ukazał Onemu Achabowi, jako Pan rozkazał. A w ten czas w Samaryjej tak był głód niemały, Że też ludzie i inne dobytki zdychały (B3r).
<i>Wulgata</i>	ivit ergo Helias ut ostenderet se Ahab erat autem fames vehemens in Samaria (3Rg 18,2).
<i>Biblia Leopoldy</i>	Szedł Eliasz, aby się ukazał Achabowi, a był okrutny głód w Samaryjej (3Krl 18,2).
<i>Biblia Brzeska</i>	A przetoż Eliasz szedł, aby się ukazał Achabowi, gdzie na ten czas był głód wielki w Samaryjej (1Krl 18,2).
<i>Biblia Tysiąclecia</i>	Poszedł więc Eliasz, aby ukazać się Achabowi, a wtedy w Samarii panował głód (1Krl 18,2).

Sens przewierszowanej perykopy pozostał niezmieniony – na polecenie Boga prorok idzie do króla Achaba, a w Samarii panuje głód. Poeta uzupełnia biblijną narrację o szczegóły – mówi o śmierci głodowej ludzi i zwierząt. Słowa „jako Pan rozkazał” dodaje natomiast dla rymu i rytmu trzynastozgłoskowca, ponieważ informację o poleceniu otrzymanym przez proroka od Boga zawiera poprzedni fragment parafrazy.

Wstawki odautorskie, uzupełniające narrację biblijną, mają niekiedy funkcję charakteryzującą. W poniższym fragmencie drugi wers parafrazy, stanowiący dopowiedzenie autora, informuje o nastawieniu Izebel do Eliasza, a ostatni cały jest dodany dla rymu:

<i>Historia o Heliaszu...</i>	Usłyszawszy Jezabel, co za sława słyńie, Nie barzo wdzięczna była onej to nowinie. Zaraz do Heliasza sługi swe posłała A prawie tymi słowy mówić rozkazała: Bodaj mię od mych bogów co złego podkało, Jeśliby się też tobie także stać nie miało. Jakoż też ty uczynił tym prorokom moim, Wiedz o tym, iż jutro też także nad twoim Ciele i własnym zdrowiu będę dokazować, Tak się o tym staraniem swym będę pracować (C2v).
<i>Wulgata</i>	misitque Hiezabel nuntium ad Heliam dicens haec mihi faciant dii et haec addant nisi hac hora cras posuero animam tuam sicut animam unius ex illis (3Rg 19,2).
<i>Biblia Leopoldy</i>	Posłała Jezabel do Eliasza, mówiąc: To mi niechaj bogowie uczynią i to a to niechaj przydadzą, jeśli jutro o tej godzinie nie położę dusze twojej, jako jednego z onych (3Krl 19,2).
<i>Biblia Brzeska</i>	A tak Jezabel wyprawiła posła ku Eliaszowi z temi słowy: Niechaj się tak nede mną pomszczą bogowie, jako ja jutro o tym czasie nie odejmę zdrowia twego tak, jako jednego z onych (1Krl 19,2).
<i>Biblia Tysiąclecia</i>	Wtedy Izebel wysłała do Eliasza posłańca, aby powiedział: „Chociaż ty jesteś Eliasz, to jednak ja jestem Izebel! Niech to sprawią bogowie i tamto dorzuca, jeśli nie postąpię jutro z twoim życiem, jak się stało z życiem każdego z nich” (1Krl 19,2).

Podobnie w celach wersyfikacyjnych oraz dla rymu poeta dodaje w poniższym fragmencie zwrot do czytelnika (czwarty wers). Natomiast wers ostatni ma charakter wyjaśniający – dowiadujemy się, że góra Horeb słyńie cudami Boskimi:

<i>Historia o Heliaszu...</i>	Wstawszy tedy Helijas, onego pożywał, Co był anioł zgotował, potym tak wędrował. Czterdzieści dni nie jedząc i czterdzieści nocy. Co to wierz mi nie było bez Boskiej pomocy. A do góry tej świętej, którą Oreb zwali, Na której wielkie cuda częstokroć widali (C3v).
<i>Wulgata</i>	qui cum surrexisset comedit et bibit et ambulavit in fortitudine cibi illius quadraginta diebus et quadraginta noctibus usque ad montem Dei Horeb (3Rg 19,8).

<i>Biblia Leopolda</i>	Który wstawczy, jadł i pił, i chodził posiliwszy się onym pokarmem, czterdzieści dni i czterdzieści nocy, aż na górę Bożą Horeb (3Krl 19,8).
<i>Biblia Brzeska</i>	A tak wstawczy jadł i pił, a szedł posiliwszy się pokarmem przez czterdzieści dni i czterdzieści nocy, aż do Horeb, góry Bożej (1Krl 19,8).
<i>Biblia Tysiąclecia</i>	Powstawczy zatem, zjadł i wypił. Następnie mocą tego pożywienia szedł czterdzieści dni i czterdzieści nocy aż do Bożej góry Horeb (1Krl 19,8).

Niektóre wstawki odautorskie pełnią funkcję wyjaśniającą i komentującą, co obrazuje kolejny przykład. Narracja biblijna informuje, że królowie przed bitwą zmienili ubrania. Poeta wyjaśnia czytelnikowi powody tej zmiany (dodaje dwa ostatnie wersy):

<i>Historia o Heliaszu...</i>	Gdy już byli na placu, wnet bitwę stoczyli, A królowie obadwa ubiór swój zwłoczyli. Jozafat w co najlepszą zbroję się przybirał. A Achab też królewski ubiór z siebie zbirał. Jakokolwiek od bitwy chcący się uchronić, Lecz przedsię żadną miarą nie mógł się obronić (D2v).
<i>Wulgata</i>	dixitque rex Israhel ad Iosaphat sume arma et ingredere proelium et induere vestibus tuis porro rex Israhel mutavit habitum et ingressus est bellum (3Rg 22,30).
<i>Biblia Leopolda</i>	I rzekł król izraelski do Jozafata: Przybierz się w zbroję, a wynidź ku bitwie, oblókszy się w swe odzienie. Ale król izraelski odmienił odzienie swoje i wdał się w bitwę (3Krl 22,30).
<i>Biblia Brzeska</i>	I rzekł król izraelski ku Jozafatowi: Odmienię się sam, a pójdę ku bitwie, a ty się oblecz w szaty twe. I odmienił się król izraelski, a szedł do bitwy (1Krl 22,30).
<i>Biblia Tysiąclecia</i>	Tam król izraelski powiedział Jozafatowi: „Zanim pójdę w bój, przebiorę się, ty zaś wdziej swoje szaty!” Następnie król izraelski przebrał się i dopiero wtedy przystąpił do walki (1Krl 22,30).

Podobnie poeta postępuje, parafrazując perykopę 3Rg 18,46. Narracja biblijna informuje, że Eliasz i Achab udają się szybko do miasta. Autor wyjaśnia przyczyny ich pośpiechu (uchronienie się przed deszczem). Tego typu wyjaśnienia są jednak w *Historii...* sporadyczne:

<i>Historia o Heliaszu...</i>	A moc Boża rządziła proroka świętego. Podpasawszy swe biodra, przed Achabem biegał, A jeszcze przodkiem niż on na miejsce przybiegał. Bo też oni przed deszczem prędko ujeżdżali, Aż do miasta swojego, Jezrael je zwali (C2v).
<i>Wulgata</i>	et manus Domini facta est super Heliam accinctisque lumbis cur- rebat ante Ahab donec veniret in Hiezrahel (3Rg 18,46).
<i>Biblia Leopoldy</i>	A ręka Pańska stała się nad Heliaszem, i podpasawszy biodra swo- je, biegał przed Achabem, aż przybiegał do Jezrael (3Krl 18,46).
<i>Biblia Brzeska</i>	A ręka Pańska była nad Eliaszem i podpasał biodra swe, a biegał przed Achabem, aż przyszedł do Jezrael (1Krl 18,46).
<i>Biblia Tysiąclecia</i>	A ręka Pańska wspomogła Eliasza, by opasawszy swe biodra po- biegł przed Achabem w kierunku Jizreel (1Krl 18,46).

Niekiedy poeta informuje o swoim nastawieniu uczuciowym do opisywanych postaci oraz ocenia ich postępowanie. W ten sposób realizuje zakładane we wstępie cele dydaktyczne, ponieważ czytelnik otrzymuje jasną wykładnię moralną dobra i zła:

<i>Historia o Heliaszu...</i>	Kościół też tam zbudował, Baala postawił, Nowotnego jakiegoś boga Żydom zjawił. Nuż przed onym bałwanem co za dudkowanie, Naśmiałybys się do wolej, patrząc tam na nie (B1v).
<i>Wulgata</i>	et posuit aram Baal in templo Baal quod aedificaverat in Samaria (3Rg 16,32).
<i>Biblia Leopoldy</i>	I postawił ołtarz Baalów w kościele Baalowym, który był zbudowa- wał w Samarzej (3Krl 16,32).
<i>Biblia Brzeska</i>	Przytym postawił ołtarz Baalowi w kościele Baalowym, który zbudowa- wał w Samarzej (1Krl 16,32).
<i>Biblia Tysiąclecia</i>	Ponadto wznosił ołtarz Baalowi w świątyni Baala, którą zbudował w Samarii (1Krl 16,32).

Narracja biblijna mówi o bałwochwalstwie, które poeta surowo ocenia (dodaje wers trzeci i czwarty). Oddawanie czci obcym bogom określa mianem 'dudkowania', czyli błaznowania i nadszkakiwania, przez co dyskredytuje oraz ośmiesza pogańskie praktyki.

Zdarzają się też wstawki odautorskie, które nie pełnią ani funkcji charakteryzującej, ani komentującej, wyjaśniającej czy oceniającej, ale dodane są bez głębszego sensu, czego przykładem jest wers 3 i 4 w poniższym fragmencie:

<i>Historia o Heliaszu...</i>	Achab tedy do Żydów poselstwo wyprawił, I ty wszyscy proroki tam na górze stawił. Kiedy się już wielka moc ludzi zgromadziło, Iżeby też widzieli, co by to tam było (B4v).
<i>Wulgata</i>	misit Ahab ad omnes filios Israhel et congregavit prophetas in monte Carmeli (3Rg 18,20).
<i>Biblia Leopoldy</i>	Posłał Achab do wszystkich synów izraelskich i zgromadził proroki na górze Karmelu (3Krl 18,20).
<i>Biblia Brzeska</i>	Przełoż Achab obesał wszytki syny izraelskie i zebrał wszytki proroki na górę Karmel (1Krl 18,20).
<i>Biblia Tysiąclecia</i>	Achab rozesał polecenie wszystkim Izraelitom i zgromadził proroków na górze Karmel (1Krl 18,20).

Dwa pierwsze wersy oddają sens perykopy biblijnej (Achab gromadzi proroków na Górze Karmel). W dwóch kolejnych, dodanych bez potrzeby, poeta informuje, że ludzie zgromadzili się na górze.

Zakończenie

Analiza porównawcza perykop biblijnych oraz odpowiadających im fragmentów *Historii...* uświadamia, że poeta włożył duży wysiłek w zachowanie wierności wobec litery Pisma. Wierność rozumiał w kontekście oddania sensu sensem. Zamierzał napisać wierszowaną parafrazę, a nie przekład, dlatego nie ograniczał go rygorystyczne wymogi stawiane ówczesznie tłumaczom. Rozszerzał więc pojemność wersetu wstawkami pełniącymi różne funkcje (prozodyjną, komentującą, wyjaśniającą, charakteryzującą, oceniającą). Nie zmieniają one w zasadniczy sposób wymowy pierwowzoru. Autor parafrazował fragmenty Biblii o charakterze narracyjnym, świetnie nadające się do „uzupełniania” w wieloraki sposób, dlatego warto podkreślić jego powściągliwość, zbliżając tekst *Historii...* do poetyckiego przekładu. Praktyka piśmiennictwa staropolskiego pokazuje bowiem, że księgi narracyjne przybierały w poetyckiej parafrazie kształt romansu religijnego, wykazującego znaczne różnice wobec wzorca kanonicznego, natomiast przekładowi poetyckiemu bliskie były księgi afabularne (Krzysztofik 2003a: 351).

Szacunek wobec Biblii sprawił, że autor *Historii...* nie robił żadnych aluzji do czasów, wydarzeń i postaci sobie współczesnych, a przecież żył w epoce, dla której biblijne Słowo stało się narzędziem walki o charakterze religijnym, społecznym oraz politycznym. W tekście parafrazy nie zamieścił żadnych uwag czy komentarzy odnoszących się do sporów doby reformacji, które mogłyby służyć doraznym

celem polemicznym. Z tego względu na podstawie *Historii...* trudno wyrokować o jego konfesji. Nie interpretował również Starego Testamentu w kontekście nowotestamentowym, nie dodawał modlitw, ani nie uzupełniał utworu marginaliami, pomimo że taka praktyka znana była twórcom szesnastowiecznym.

Historia... powstała w czasach, gdy Jan Kochanowski, parafrazujący *Psalterz Dawidowy*, zmagał się z problemem relacji między koniecznością rygorystycznego podążania za tekstem biblijnym a porywami natchnienia poetyckiego (*necessitas – poetica*), o czym pisał w liście do Stanisława Fogelwедера. Autor rymowanych dziejów Eliasza nie podejmuje refleksji nad tym tematem. Poetyckie piękno parafrazy, jej walor estetyczny jako sztuki słowa, jest dla niego wartością wtórną wobec znaczenia, jakie przywiązuje do dydaktyczno-moralizatorskiej wymowy utworu. Zagadnienia omówione w niniejszej publikacji nie wyczerpują bogactwa tematu, dlatego w kolejnym artykule zamierzam omówić teologię i antropologię *Historii...* w kontekście Biblii oraz tradycji wierszowania Pisma Świętego w dobie staropolskiej.

BIBLIOGRAFIA

Dobrzycki Stanisław. 1910. *Psalterz Kochanowskiego. Jego powstanie, źródła, wzory.* Kraków: Akademia Umiejętności.

Historia o Heliaszu proroku z trzecich ksiąg królewskich. Teraz nowo drukowana, Cum gratia et privilegio S.R.M. 1572. Kraków: Maciej Wirzbięta.

Kossowska Maria. 1968. *Biblia w języku polskim.* T. 1. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.

Krzysztofik Małgorzata. 2003a. *Od Biblii do literatury. Siedemnastowieczne dzieła literackie z ksiąg Starego Testamentu.* Kraków: Collegium Columbinum.

Krzysztofik Małgorzata. 2003b. *Siedemnastowieczne parafrazy wierszowane Starego Testamentu jako przykład literackiej interpretacji biblijnego Słowa.* „Kieleckie Studia Teologiczne” 2003, t. 1, cz. 2. S. 365–382.

Krzysztofik Małgorzata. 2006. *Ze staropolskich parafraz ksiąg biblijnych.* T. 1: *Przypowieści Salomonowe przekładania Józefa Domaniewskiego.* Kraków: Collegium Columbinum.

Krzysztofik Małgorzata. 2009. *Ale najbardziej rewerencja Pisma Świętego tak mi zawsze w pamięci była – refleksje pisarzy doby przedrozbiorowej o problemach poetyckiej adaptacji ksiąg biblijnych.* W: *Polszczyzna biblijna – między tradycją a współczesnością.* T. 2. Red. Stanisław Koziara, Wiesław Przychyna. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos. S. 161–173.

Krzysztofik Małgorzata. 2015. *Ze staropolskich parafraz ksiąg biblijnych.* T. 2: *Jan z Sano-ka, Ecclesiastes.* Kraków: Collegium Columbinum.

Krzyżanowski Julian. 1962. *Romans polski XVI wieku.* Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Martini Carlo Maria. 1993. *Bóg żywy. Rozważania o proroku Eliaszu*. Przeł. J. Pawłowski. Kraków: Wydawnictwo WAM.

Pszczółowska Lucylla. 2001. *Wiersz polski. Zarys historyczny*. Wrocław: Wydawnictwo Funna.

Tłumaczenia Biblii

1577. *Biblia to jest księgi Starego i Nowego Zakonu na polski język według łacińskiej Biblijej od Kościoła Chrześcijańskiego powszechnego przyjętej, na wielu miejscach z pilnością poprawiona i figurami ozdobiona*, Cum gratia et privilegio S. R. M. Kraków: Drukarnia Mikołaja Szarfenbergera.

1988. *Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*. Oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tynieckich. Poznań–Warszawa: Wydawnictwo Pallottinum.

1994. *Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

2003. *Biblia Brzeska: 1563*. Inicjator ed. i koordynator prac Peter Krolikowski. Kraków: Collegium Columbinum.

Małgorzata Krzysztofik

OLD POLISH ARS LEGENDI OF THE BIBLE. HISTORIA O HELIASZU PROROKU (1572) – THE POET'S METHOD OF WORKING ON PARAPHRASE

(summary)

The article is devoted to characteristics of the method of paraphrasing biblical text found in the anonymous *Historia o Heliaszu proroku* from the Third Book of Kings (1572). I discuss the composition of the text, its elements of cultural adaptation and to what extent the religious romance is faithful to the canonical pattern. The comparison of paraphrases with the relevant passages of the Bible makes it clear that the poet was focused on an interesting story with fast-changing action. Therefore, he shortened or skipped those Bible episodes loosely related to the history of Elijah, as well as descriptive and information-reporting fragments. He made cultural adaptations, but he was inconsistent in these. The author worked hard to maintain a similarity with The Scriptures. He expanded the meaning of the Bible verse by inserting various functions (prosodic, commenting, explaining, characterizing, evaluating), without fundamentally changing the meaning of the original text. He did not allude to his contemporary times, events nor characters. He did not interpret the Old Testament in a New Testament context. He did not add prayers and did

not supplement the text with marginal remarks. The poetic beauty of the paraphrases was of secondary value; the didactic and moralizing tone of the work was the most important for the author.

KEYWORDS

Bible in the Renaissance, biblical paraphrase, the prophet Elijah

